

Novi su osvajači dakako osnivali i širili svoje vlastite gradove, te je danas prisutnost Rimljana na tlu Jadrana mnogo vidljivija od grčke.

Od brojnih književnih izvora koji nam pokazuju prisutnost Grka na Jadranu, ili samo poznavanje toga područja, mi smo naveli samo najvažnije. Oni nam svjedoče o neizbrisivim tragovima grčkog kozmopolitizma i o uključenju istočnog Jadrana u prostor grčkoga svijeta.

Antički izvori o Jadranu

- Homer, *Odiseja*, E, 65-69
 Apolonije Rođanin, *Argonautika*, 4.323-335, 4, 468-470, 4, 480-481, 4, 503-506, 4, 507-521, 4, 575-580
 Apolodorova biblioteka 1.9.24, 1.9.25.4²⁶
 Apijan, *Rimska povijest*, *Ilirska povijest*²⁷
 Aristotel, *O neobičnim vijestima* 2,13 (4), 81(82), 105 (112)
 Artemidor iz Efeza, *Geografski zapisi*, 4, 9-11²⁸
 Dion Kasije, *Rimska povijest*, 8.20, 41.40, 54.20²⁹
 Hekatej iz Mileta, *Zemljopisna karta svijeta*³⁰
 Kalimah, *Uzroci* (izvor iz Strabona) 1.2.39
 Likofron, *Aleksandrija*, 1016-1026
 Pauzanija, *Vodič po Heladi*, 10.32.19³¹
 Polibije, *Povijest*, 25,41-2
 Ptolemej Klaudije, *Geografska uputa* 2.14-16, 3.1.23,24
 Pseudo Skilak, *Plovidba od Heraklovih stupova i natrag do njih*, 20, 21
 Pseudo Skimno, *Vodič* (cca 110-100 pr.Kr.) 188-195, 369-401, 773-776
 Strabon, *Geografija*, 1,2,39; 1.3.15, 2.5.20, 5.1.1, 5.1.8., 5.1.9, 7.5.3-4, 7.5.5, 7.5.9

Literatura

- Απολλώνιος Ρόδιος, Αργοναυτικά, «Αρχαία Ελληνική Γραμματεία Οι Έλληνες», Κάκτος, Ατена, 1999.
 Αριστοτέλης, Άπαντα, τόμος 35, «Αρχαία Ελληνική Γραμματεία Οι Έλληνες», Κάκτος, Ατена, 1999
 The Geography of Strabo, The Loeb Classical Library, London-Cambridge Mass.1969
 Strabonis Geographica, Teubner (A. Meinecke), Leipzig 1907.
 www.library.yale.edu/etc/musaios.htm
 Katičić, Radoslav, *Illyricum Mythologicum*, Antibarbarus, Zagreb, 1995
 Križman, Mate, *Antička svjedočanstva o Istri*, ZN „Žakan Juri“, Pula 1997.
 Leksikon Antičkih autora, Latina et Graeca, Matica Hrvatska, Zagreb, 1996.
 Sanader Mirjana, *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Školska knjiga, Zagreb, 2001.

²⁶ 1. st. pr.Kr.

²⁷ Povjesničar iz Aleksandrije, 2.st.

²⁸ Artemidor I, 2-1 st. pr. Kr.

²⁹ 2-3 st. povjesničar iz Nikeje u Bitiniji

³⁰ 560-480 pr. Kr.

³¹ 2. st.

Ema Bakran

JUVENALOVA ČETVRTA SATIRA

Bilješka o prijevodu

Juvenalova četvrta satira nije ranije prevedena na hrvatski jezik. Izabrala sam ovaj tekst jer mi se učinilo da je veoma interesantno uhvatiti se u koštac s književnim djelom koje je nastalo prije gotovo 2000 godina, a kao da je ispisano samom žuči dosjetljivog Juvenala.

Stvoriti književni prijevod ove, prema svojoj temi, specifične satire predstavljalo je izazov, ali i veselje. Rezultat rada na prijevodu je i (uglavnom) realni komentar koji bi trebao raščistiti nedoumice u kojima bi se čitatelj mogao zateći i približiti mu drevnu, ali ne i zastarjelu satiru.

Četvrta je satira nakon proznog prijevoda doživjela i tradicionalni prijevod u metru originala kojeg ovdje objavljujemo.

Latinski tekst koji je pri izradi prijevoda poslužio kao predložak preuzet je s internetske stranice *Perseus Digital Library*. Radi se o izdanju teksta koje je priredio G. G. Ramsay 1918. godine, a ono se (u slučaju četvrte satire) u najvećoj mjeri oslanja na rukopis iz IX. stoljeća, točnije, na *codex Vindobonensis*. Ovo izdanje izabrala sam jer su mi njegova rješenja problematičnih mjesta, premda su ona bila zaista malobrojna, bolje odgovarala u usporedbi s ostalim latinskim predlošcima na koje sam nailazila.

U Juvenalovu tekstu osobito su važne promjene registra i upotreba krajnje prizemnih izraza koju namjerno suprotstavlja uzvišenim epskim formulacijama. On riječi koristi kao oružje te se pomoću njih oscilacije u njegovu raspoloženju mogu uočiti iz stiha u stih. Kad koristi epski stil, uvrštava u svoje stihove neočekivane riječi – u grandioznom početku drugog dijela satire Domicijan ipak „kasapi“ i „ćelav“ je:

*Cum iam semianimum laceraret Flavius orbem
 ultimis et calvo serviret Roma Neroni... (37-38)*

„ Kad je sumrtvi svijet kasapio Flavije zadnji,
 ćelavom Neronu sav se Rim pokoravao tada“

Juvenalove specifične izraze, maštovite uvrede i slike pokušavala sam prenijeti na, za hrvatski jezik, što prirodni način, ne inzistirajući svaki put na doslovnom prijevodu:

*Montani quoque venter adest abdomine tardus,
et matutino sudans Crispinus amomo
quantum vix redolent duo funera...* (107-109)

„Trbušasta Montanova mješina isto već žuri,
evo i Krispina s kojega jutarnji balzam sve kapa.
Dvije čak pogrebne povorke njega nadsmrdjele ne bi.“

*utque lacus suberant, ubi quamquam diruta servat
ignem Troianum et Vestam colit Alba minorem,
obstitit intranti miratrix turba parumper* (60-62)

„Albanska jezera prođe, a Alba gdje srušena čuva
trojanski plamen i u hramu manjem od onoga rimskog
Vestu obilazi, rulja u čudu na put mu stane.“

Datacija i struktura satire

U Juvenalovoj četvrtoj satiri jasno se vidi autorov stav prema pokojnom caru Domicijanu i njegovu režimu koji je prethodio kratkoj vladavini cara Nerve. Objavljena je u sklopu Juvenalove prve knjige satire za vrijeme Trajanove vlasti (98.-117.)¹. Preciznija datacija² određuje se prema podacima iz Juvenalovih biografija koje navode da se on do polovice svoga života bavio deklamacijama te prema historijskim činjenicama u njegovim satirama, kao što je na primjer komet koji se pojavio krajem 115. godine, a Juvenal ga spominje u prvoj satiri u drugoj knjizi, zbog čega se smatra da je prva knjiga satire objavljena najkasnije 114. godine.

Što se tiče strukture četvrte satire, prema rednim brojevima stihova, ona izgleda ovako:

- 1 – 33: prvi ili uvodni dio s pričom o nevaljalom Krispinu
- 34- 36: invokacija epske Muze, tri stiha koji predstavljaju prijelom između prvog i drugog dijela satire
- 37 – 154: drugi dio s pričom o velikoj ribi, Domicijanu i Domicijanovih 11
  - 37 – 71: opis dolaska ribe iz morskih dubina do Domicijanova dvora u Albi u epskoj maniri
  - 72 – 73: središnji problem: nema dovoljno velikog lonca za ribu
  - 74 – 149: opis članova Domicijanova vijeća i njegov rad od sazivanja do raspuštanja
  - 150 – 154: Juvenalov završni vapaj usmjeren protiv Domicijanova režima i natuknica o tome kako je tiranin skončala.

¹ Hooley (2007:114)

² Šrepel (1894:70)

Juvenal IV. SATIRA

Često ga zovem na scenu – i evo nam Krispina opet,
nemani koju baš ništa iz poročne ne vadi bare,
hrpice evo nam te za pohotom bolesno željne
Osim udovica, znaj, taj trlja se o sve što nađe. 5
Što će mi preko kolikih portika zamara konje,
tamo već kud se vozika koliko hlad mu je dubok,
jesu l' daleko il' blizu od Foruma njegove zemlje
hektari silni te kuću koliku je kupio svoju?!
Nema za zlotvore sreće, za takvog kurviša još manje. 10
Incest nije mu stran, a nedavno s njime je legla
Vestalka koja sad živa treba da ide pod zemlju.
Bacimo pogled na manje svinjarije sada, pa makar
kažnjen bi bio bilo tko drugi da učini isto.
Ono zbog čega nadrlj'o bi Ticije neki il' Sejo 15
Krispin je raditi smio. No što da se radi kad to je
kriminalna gnjusoba i ličnost nadasve grozna!
Kupio trilju, sestercij za deku, a hiljada dade
šest, kako pričaju oni velikopripovjedači.
S darom tolikim da pokupi vrhnje s ostavštine nekog 20
starca bez djece, „Bravo, majstore“ ja bih mu rek'o.
Dar prijateljici moćnoj još bolji bi postalo to... No
ništa od toga, za vlastite potrebe bila je riba.
Gurman Apicije jadni je škrtač kraj poteza takvog,
ti si se naš'o pak, premda u papir zapakiran dode. 25
Po toj se cijeni kupuju ljuške? Za manje para
moglo se kupiti ribara lično! Rim za te pare
prodaje manja, a veća imanja Apulija daje!
Večere car pak kolike tek onda proguta kada
novce tolike za prilog uz jelo parazit daje
dvorski u purpuru! Ima li on to već titulu jao 30
vitez-prvaka, za sitnu plaćicu on što se drao,

silura-soma iz gradske dok je prodavao rijeke.
 Kreni, Kaliopo, sjedni jer pjesmica puka to nije.
 Riječ je o stvarnoj priči. Pričajte, djevice Muze,
 neka mi korisno bude što sam vas djevama nazv'o. 35
 Kad je sumrtvi svijet kasapio Flavije zadnji,
 Čelavom Neronu sav se Rim pokoravao tada,
 kadli u dorskom Ankonu upade u mrežu riba,
 dupkom ispuni zaljev pred boginje Venere hramom,
 čudesno velik jadranski stvor. Od onih riba 40
 ispod Azovskog leda ne bješe ništa manja,
 koje zbog sunčevih zraka bujica slije u luke,
 sporo se kreću, trome, debele od duge zime.
 Dotičnim čudom vrhovni svećenik trebo bi biti
 nadaren, odluči meštar od barke. tko bi prodav'o 45
 ili kupovao to na obali drukera punoj.
 Sveprisutni inspektor za morske trave i alge
 stao bi u tom slučaju raspravljati s golim veslačem,
 ne bi se žacnuo reći „Posrijedi je riba-bjegunac,
 dugo je gojena bila u ribnjaku carskom, pa eto 50
 zato što odande klisnu, vrati je prvotnom gazdi.“
 Ako Palfuriju il Armilatu vjeruješ, što god
 divno i krasno pliva u moru, carevoj kasi
 pripada magdje se ono brčkalo. Stoga će riba
 postati poklon, samo da slučajno propala ne bi. 55
 Jesen sa zadahom smrti sklanjala se pred mrazom,
 bolesnici se nadaše zdravlju, zimurina stisnu,
 smrzla je plijen da ostane svjež, a ribar se žuri
 kao da goni ga jugo te poput vjetra on hita.
 Albanska jezera prođe, a Alba gdje srušena čuva 60
 trojanski plamen i u hramu manjem od onoga rimskog
 Vestu obilazi, rulja u čudu na put mu stane.
 Kako on prolazi, dvokrilna vrata već pred njime zinu,
 s dovratka zinuše *patres* vidjevši njega i ribu.
 Produži on do Atreju sina. Picenac tad reče: 65
 „Primi što obično ognjište prelazi – nek' bude svetak!
 Žuri od prošloga obroka sebi olakšati drob, da
 kušaš ribetinu koja je tvoje dočekala doba.
 Sama je htjela u mrežu!“ Ma može li uz manje stida?!
 Caru se podiže krijesta – o sebi bi progut'o svaku, 70
 njegova moć kad se hvali pa izjednačava s božanskom.
 Dovoljno velika lonca nije pak bilo za ribu!
 Sazvali stoga u vijeće gospodu ne odveć milu,

nezanemarivo, nimalo sretno im prijateljstvo
 navlači na lice bljedilo. Vikne Liburnjanin „Ajmo, 75
 brže aj, on već sjedi“, u trku jaknicu grabi
 novi upravitelj Pegaz dobarceta što je u šoku...
 Tako je s gradskim prefektima bilo – od njih je bio
 svih ponajbolji pa i najčasniji zakona tumač,
 makar on mislio oružjem zveckat' da ne smije pravda, 80
 niti vremena kad bila bi gadna. Evo i Krispa,
 starčića zgodnog, mekog životnog stila i čudi.
 Tko bi korisniji od njega bio vladaru kopna,
 mora i naroda, ah da je smio okrutnost prekoriť
 i prema savjesti savjete davat' za kuge i krvi? 85
 Ima li čega s kraćim fitiljem od nasilju sklonog
 tiranskog uvceta – o njemu ovisi prijatelj koji
 časka o kiši, vrućini il' proljeću nestalne čudi.
 Krisp nije nikad zaveslao protiv matice struje.
 Savjestan građanin bio baš nije da kaže što misli 90
 slobodno, u ime istine stavljajuć' život na kocku.
 Mnoge ovako proživje zime, osamdesetput vidje
 najduži dan, daleko od mača, no uvijek kraj dvora.
 Sljedeći žuri Acilije, vršnjak Krispov po dobi,
 s nećakom koji ne zasluži takovu okrutnu smrt, još 95
 bržu zbog oštrica gospodarevih mačeva. Ali
 baš ne očekuješ plemstvo da poznu doživi dob pa
 radije biram da budem k'o Gigantov braco, bez djeda.
 Nije mu pomoglo jadnom što zvijerima nadohvat šape
 numidske medvjede gol je na albanskom pijesku probad'o. 100
 Smicalice patricijske danas tko prozreo ne bi...
 Brute, tko danas divi se starinskom tvome lukavstvu?
 Podvalit' bedastom kralju bilo je zapravo lako.
 Premda bez poznatih predaka, jednako blijedoga lica
 evo i Rubrija, nekoć pod strahotnom optužbom – on je 105
 gori od šupka rasturenog koji bi satiru pis'o.
 Trbušasta Montanova mješina isto već žuri,
 evo i Krispina s kojega jutarnji balzam sve kapa.
 Dvije čak pogrebne povorke njega nadsmrdjele ne bi. 110
 Gori još za njim će Pompej – on šapatom grkljane reže,
 Fusko pak koji je utrobom častio jastrebe dačke,
 prvo produmavši bitke na miru u mramornoj vili.
 Nadmeni stiže Vejenton s Katulom – smrtonoscem,
 gorio taj je za djevom, a nikad je vidio nije...
 Monstrum čuđenja vrijedan i danas, uvlakač 115

slijepi, bez očinjeg vida, i užasan priljepak s mosta,
 dostojan tek da okolo kola aricijskih prosi
 i da u prolazu kočiji laskave poljupce šalje.
 Nitko se od njega više pred ribom zapanjio nije –
 svašta je imao reći ne gledajuć' beštiju 'opće. 120
 To je uradio kada je hvalio gladijatora borbe,
 juriše, zajedno s dizalom što visoko podiže borce.
 Nije Vejenton zaostaj'o, već je k'o pravi fanatik
 obadom Marsove sestre uboden proricati stao:
 „Važnog li znamenja velikog sjajnog trijumfa! Bit će – 125
 kralja ćeš nekog zatočit' il' past će Arvirag iz kola
 britanske proizvodnje. Ova je zvjerka tuđinac,
 vidiš joj šiljke na hrptu?“ Promaknulo samo je njemu
 opjevat' ribi domaju i rođendan kratko spomenut'.
 „Što ćemo onda, što kažeš, zar isječ' je baš na komade?“ 130
 „Tako oskvrnut' bi bila grehota“, procijeni Montano.
 „Trebalo pripremit' lonac s dubinom i prostranim dnom, al'
 trebamo Prometeja da prethodno izradi zdjelu.
 Hajde, pripremite brzo i glinu i kolo, a odsad,
 Cezare, nek' i lončari počnu te okolo pratit'“. 135
 Zamisao po mjeri Montana prihvate svi, jer
 znao je on za stare raskoši carstva, i kako
 marendra Neron u ponoć, kad mu falernsko vino
 zažari krvcu u veni. Većeg stručnjaka za hranu
 u moje doba postojalo nije, jer on je sa prvim 140
 zalogajem znao je l' oštriga circejskog kraja,
 s Lukrinskog jezera ili Rutupije, bacivši jedan
 pogled na morskog ježa, znao bi s koje je hridi.
 Ustali svi, naređeno bi da se razide vijeće
 koje veliki vođa dovuče u albanske dvore, 145
 sileći ljude u strahu da žure, kao da hoće
 kazati nešto o Hatima ili Sikambrima divljim,
 primivši jureća pisma pristigla s granica carstva.
 Eh da je radije tricama ovim posvetio ona
 strašna vemenka kada je Gradu oteo duše 150
 svijetle i odlične, nekažnjen, osvete nije ni bilo.
 Prop'o je stjeravši običnom radniku strah u kosti
 on kome s ruku su kapale kapljice plemićke krvi.

Komentar

1 *Ecce iterum Crispinus*

Ovo nije prvi put da Juvenal spominje Krispina. U prvoj satiri Krispin je samo jedan od standardnih tipova koji su ujedno simptomi potpuno izopačena rimskog društva i potpuna urušavanja sustava vrijednosti i morala, koji su nagnali Juvenala da odabere baš žanr satire kao svoje ekskluzivno polje u književnosti.

... *cum verna Canopi*

*Crispinus Tyrias umero revocante lacernas
 ventilet aestivum digitis sudantibus aurum
 nec sufferre queat maioris pondera gemmae,
 difficile est saturam non scribere.*

Sat. I. 26-30

„... kad rob s obale Nila Krispin
 povlači nazad na rame ogrtač iz Tira
 i dok maše svojim ljetnim prstenom na uznojenim prstima
 ne može podnijeti ništa teži dragulj,
 teško je ne pisati satiru.“

Svi takvi tipovi poput Krispina ponašaju se suprotno od onoga kako bi trebalo da se ponašaju. Satiričar Juvenal im s jedne strane zavidi, a s druge je strane ogorčen time što ti izopačeni ljudi i na njegov račun uživaju u sigurnosti bogatstva.

Krispin je oličenje svega zazornog i zastrašujućeg, i k tome tuđinac, došljak iz Egipta. On je Juvenalu poslužio kao osobito ružan primjer potpuno izokrenute društvene hijerarhije³. On je skorojević, kojemu je nezasluženo dodijeljen status viteza⁴. U Domicijanovu vijeću, o kojemu će biti riječi nešto kasnije, Krispin je, osim Kornelija Fuska, jedini član koji ima takav status, dok su svi ostali iz senatorskog staleža⁵.

8 *nemo malus felix, minime corruptor et idem (incestus)*

Ova Juvenalova primjedba može se u izvjesnom smislu smatrati zlu radom, uzme li se u obzir tumačenje⁶ koje se temelji na rekonstrukciji stvarnih historijskih činjenica. U njemu se navodi da je Krispin otprilike deset godina nakon pretpostavljenog datuma održavanja Domicijanovog vijeća, koje je jedno od temeljnih motiva u ovoj Juvenalovoj satiri, životom platio svoje neprimjereno i nekontrolirano ponašanje. Zlosretnu sudbinu koja je snašla Krispina Juvenal bi vjerojatno ocijenio kao pravednu kaznu za tog gnjusnog čovjeka. Taj motiv zlikovca koji nakon svih zlodjela neslavno skonča

³ Sweet (1979:295)

⁴ White (1974:377)

⁵ Griffith (1969:145)

⁶ Townend (1973:156)

naznačuje paralelu između Krispinove sudbine i sudbine samog cara Domicijana i najavljuje još jedno zanimljivo pitanje, a to je – tko bi sve u ovom tekstu mogao biti riba⁷ o čijoj se sudbini raspravlja i kojoj ne mine da završi u loncu?

O mogućem fatalnom događaju koji je zapečatio sudbinu nemoralnog prijestupnika Krispina ponešto se doznaje već u idućem stihu.

**9-10 incestus, cum quo nuper vittata iacebat
sanguine adhuc vivo terram subitura sacerdos?**

Ovaj par stihova pružio je tumačima Juvenala osnovu za pokušaj povezivanja književnog teksta sa stvarnim događajima iz doba Domicijanove vladavine.

Suđenje Vestalkama optuženima za nemoral datira se u 83. godinu. O Domicijanovoj novoj praksi sudskih progona Vestalki pod sumnjom za kršenje celibata i o konkretnom događaju 83. godine objavio se i Svetonije, tvrdeći da je Krispina dočekala zaslužena smrt nakon što je prestupio i ušao u nedozvoljene odnose s Vestinom svećenicom Kornelijom, dok je jedan od njezinih ljubavnika uspio umaći smrtnoj kazni:

... incesta Vestalium virginum, a patre quoque suo et fratre neglecta, varie ac severe coercuit.... Nam cum Oculatis sororibus, item Varronillae liberum mortis permisisset arbitrium corruptoresque earum relegasset, mox Corneliam maximam virginem, absolutam olim, dein longo intervallo repetitam atque convictam defodi imperavit, stupratoresque virgis in comitio ad necem caedi, excepto praetorio viro; cui, dubia etiam tum causa et incertis quaestionibus atque tormentis de semet professo, exilium indulsit.

Svetonije Dom. VIII

„... razvratno ponašanje Vestalki, kojim se njegov otac i brat nisu bavili, suzbijao je različitim strogim kaznama... Kad je sestrama Okulatama i Varonili dozvolio da same izaberu način smrti i njihove ljubavnike protjerao, naredio je da Kornelija, glavna Vestalka, već jednom oslobođena, a nakon mnogo vremena ponovno okrivljena i osuđena, bude zakopana, a da se njezini napasnici išibaju nasmrtno pred vijećem, svi osim čovjeka na pretorskom položaju; kojem je dopustio da ide u progonstvo jer je slučaj bio nesiguran, a istraga nejasna i mučna, a on je svoju krivicu priznao.“

Još su se neki Juvenalovi suvremenici oglašili na temu ozloglašena suđenja Vestalkama, među njima i Plinije i Stacije. Plinije je proglasio taj proces skandalom, a Stacije pobožnim činom u skladu s vjerskom tradicijom Rima⁸.

⁷ Sweet (1979:289)

⁸ Stewart (1994:322)

Suđenje Vestalkama u ovoj je satiri naknadno protumačeno kao još jedan način da se ukaže na principe prema kojima je funkcionirao Domicijanov režim. U prilog takvu čitanju govori i koincidencija da se suđenje također odvijalo u Albi, kao i vijeće za riblje pitanje u samoj satiri⁹.

12 caderet sub iudice morum

Kao *iudex morum*, odnosno kao etičko vijeće koje u svojem sastavu ima samo jednog člana, nameće se nitko drugi nego sam car Domicijan. U 12. se stihu ujedno po prvi put posredno spominje Domicijan, nakon čega slijede brojna mjesta s različitim varijacijama njegovih naslova. Već u prvom dijelu satire (prvim ili uvodnim dijelom satire smatraju se prva 34 stiha) Juvenal je najavio zaobilazan način na koji će nadalje spominjati Domicijana. Istovremeno nastavlja crticu o suđenju Vestalkama jer se tom prilikom odlučivalo o moralnom pitanju, po svemu sudeći, imajući na umu i Domicijanove dvostruke standarde u pitanjima razvoda zbog bračne nevjere. Iz Svetonijeva životopisa cara Domicijana saznajemo da je on još u mladim danima preoteo ženu Eliju Lamiji i onda je oženio, a kad se ona zaljubila u glumca Parisa, progonio ju je zbog preljuba i otjerao, da bi je potom opet prihvatio natrag (Svet. Dom. III.). Može se pretpostaviti, iako je nedokazivo, da je Juvenalova tadašnja publika bila upoznata s ovim pojedinostima preko historiografskih djela suvremenih pisaca čija djela nisu sačuvana.

13 nam quod turpe bonis Titio Seioque, decebat (Crispinum)

Ticije i Sejo nisu stvarne povijesne ličnosti, nego uobičajena imena u navođenju nekih općih pravila i primjera¹⁰.

15 ... mullum sex milibus emit

Trilja o kojoj je riječ po svojoj prilici¹¹ riba *Mullus barbatus* ili *Mullus surmuletus*. I jedna i druga vrsta cijenjene su zbog ukusnog mesa te obitavaju u Mediteranu i u Crnom moru, a obje lokacije spominju se u tekstu.

Vrste te ribe koje se hvataju na Jadranu su trilja od mulja i trilja od kamena¹², a one se razlikuju prema boji ljuski. Prva je izvana crvenkasta, a druga ima više narančastih nijansi. Trilja od mulja je češća na ribarnici i prosječno je duga oko 12 cm, a trilja od kamena je uglavnom veća i skuplja te može doseći dužinu i veću od 20 cm. Ako usporedimo cijenu trilje s cijenom nečega što se smatra skupim u suvremeno doba u ovoj državi, kilogram te ribe košta koliko i 4-5 litara najtraženije vrste benzinskog goriva¹³,

⁹ ibid.

¹⁰ Weidner (1889:65)

¹¹ <http://researcharchive.calacademy.org/research/Ichthyology/catalog/fishcatmain.asp>

¹² izvor informacija – ukućanin gusar

¹³ <http://www.ina.hr/default.aspx?id=4173>

a Krispin je sam sebi kupio trilju u vrijednosti od otprilike 4920¹⁴ litara današnjeg Eurosupera 95.

**16-17 *aequantem sane paribus sestertia libris,
ut perhibent qui de magnis maiora loquuntur***

Nakon neobično izražene veličine i cijene ribe u 16. stihu, u 17. stihu stoji Juvenalova neobična primjedba koja prema jednom¹⁵ tumačenju pokazuje kako je on svjestan pjesničkih makinacija. Premda se može zamisliti da se taj stih odnosi na ljude koji ne pripadaju nužno književnim krugovima, već na čestu navadu onih koji prenoseći neku priču, u tome pretjeruju, plauzibilna je pretpostavka da je zapravo riječ o Juvenalovoj opasci na račun pjesnika, i to osobito satiričkih pjesnika, prije svega zato što on sam kao autor satire pretjeruje u opisu veličine ribe. Budući da se Juvenal i u kasnijim stihovima prikriveno obračunava s lažima u pjesništvu, ovaj stih je moguće protumačiti kao najavu upravo tog obračuna. Detaljnije objašnjenje o kakvom je obračunu riječ slijedi u komentaru 34. stiha.

**24-26 (*hoc tu*) *succinctus patria quondam, Crispine, papyro?
hoc pretio squamas? potuit fortasse minoris
piscator quam piscis emi...***

Nakon što u prethodnom stihu uspoređuje Krispina s Apicijem, ranijim simbolom proždrljivosti i razmetljivosti, koji pored Krispina izgleda kao jadni škrtac, u idućim stihovima Juvenala svladava nalet bijesa. Aliteracija s konsonantom *p* ostavlja dojam pljuvanja u izljev srdžbe. Uočljiva su i iznenađenja u promjeni stila u sintagmama *succinctus patria... papyro* i *hoc pretio squamae*. Prvi, epski dio sintagme i njezin ne-čekivani drugi član ujedinjuju se u *paraprosdokian*¹⁶ i djeluju kao udarac¹⁷, djeluju neprirodno, i kao da su se uvukli u Juvenalov jezik na isti način na koji se uvrnuta pokvarenost uvukla u sve rukavce rimskog društva.

Juvenalova igra s upotrebom epskog jezika započinje već u ovom uvodnom dijelu satire, a nastavit će se u punoj snazi i u njezinu drugom dijelu.

**28-29 *qualis tunc epulas ipsum glutuisse putamus
induperatorem, cum tot sestertia...***

Induperator je svečana arhaična riječ¹⁸. Iako je na ovom mjestu, uz neke metričke prilagodbe, lako mogla stajati riječ *imperator*, u paru s glagolom *gluttio* iz sasvim

¹⁴ Vrijednost jednog sestercija uspoređuje se s vrijednošću jedne engleske funte (GBP). Prema tečajnoj listi Hrvatske narodne banke za 15. rujna 2012., kunška protuvrijednost za jednu funtu (srednji devizni tečaj) iznosi 9,193 kuna.

¹⁵ Rimell (2005:87)

¹⁶ *Paraprosdokian* je u ovom slučaju figura misli u kojoj se sintagma tvori od dva izraza: nakon prvog izraza čitatelj ima neko očekivanje kojom rječju ili u kojem stilskom registru bi se sintagma trebala zaokružiti, no to očekivanje se ne ispunjuje, već je drugi dio iznenađenje.

¹⁷ Sweet (1979:291)

¹⁸ Stewart (1994:327)

prizemnog registra, arhaični izbor *induperator* stvara začudan spoj dviju nespojivih krajnosti, herojsko-ratničkog i proždrljivo-tavernskog.

31 *purpureus magni ructarit scurra Palati*

Naslov *scurra Palati*¹⁹, iako to čini pogrdnom rječju, Krispina smješta u povlašten društveni položaj (jer ipak je tu *Palati*), što je jedan od glavnih uzroka Juvenalovog bijesa. To što je Krispin carev ljubimac, najgori je znak bolesnog stanja u rimskom društvu. U stihovima 11-14 naznačeno je da su se Krispinu tolerirali postupci zbog kojih bi netko drugi doživio osudu, dok je on ostajao zaštićen i nakon najgnusnijih prekršaja.

**32-33 *iam princeps equitum, magna qui voce solebat
vendere municipes fracta de merce siluros?***

Ova dva stiha kriju opis Krispinova neprihvatljivog zaobilaženja svih pravila društvene hijerarhije, pristojnosti i zdravog razuma. Proglašen je vitezom, što Juvenal smatra nezaslužnim. Krispin je doskora prodavao ribu, i to za jednu plaću (*fracta merx*). Preprodavao je somove iz gradske rijeke, što je, mislio Juvenal na Nil ili na Tiber, podjednako bijedna svakodnevnica, a sada je dogurao do toga da sam za sebe proždrljivo kupuje jednu od najcjenjenijih vrsta riba, i to nezamislive veličine.

Silurus je tipična riječna riba – som, prema grčkom *silouros*.

Krispinova odvratna neumjerenost samo je uvod u središte iskrivljenog i nepodnošljivog svijeta, a to je priča koja slijedi u drugom dijelu satire, nakon neobične epske invokacije.

**34-36 *incipi, Calliope, licet et considerare, non est
cantandum, res vera agitur, narrate, puellas
Pierides; prosit mihi vos dixisse puellas.***

Epska invokacija koja u 34. stihu predstavlja prijelomnu točku u strukturi teksta potakla je raspravu o tome kako protumačiti strukturnu podjelu IV. satire na dva dijela. Juvenalu se često predbacivala prelabava konstrukcija pojedinih satira²⁰, a teškoće pri uspostavljanju veze između prvog i drugog dijela Juvenalovih satira dovele su i do ideja o naknadnom nastanku „uvodnih“ dijelova i njihovom kasnijem pridodavanju. Prvi problem koji se nameće u 34. stihu predstavlja stoga tumačenje nekoliko stihova koji slijede kao prijelomnoga mjesta u satiri, kao i prenošenje niti koju pratimo u prvom dijelu teksta preko toga prijelomnoga dijela, u završni, drugi dio satire.

Drugi je problem kako uopće protumačiti epsku invokaciju usred satire, kako je intonirati u prijevodu i kako razumjeti potrebu za takvom neobičnom pojavom.

Što se tiče prvog navedenog problema, za njega postoji jedno veoma prihvatljivo rješenje. Ako se pažljivo promotri tekst u cjelini, a zatim obrati pažnja na njegov

¹⁹ Sintagma *scurra Palati* također je *paraprosdokian*.

²⁰ Rimell (2005:86)

uvodni dio u kojem detaljnije doznajemo na kakve je sve načine Krispin odvratan, može se zaključiti da drugi dio teksta amplificira prvi, a da je car Domicijan zapravo Krispinov odraz napuhan do dimenzija epske karikature²¹. Carska proždrljivost dovela je do groteskne situacije u kojoj se užurbano sastaje vijeće, pri čemu Juvenal dodaje nimalo bezazlene komentare uspoređujući tu hitnost s iznenadnim sastancima u slučajevima ratnih prijetnji. No vijeće ne razmišlja o ratnoj strategiji, nego odlučuje o načinu pripreme ribe. Kad odluči, bit će raspušteno, a car će ostati sam sa svojom džinovskom večerom. I Krispin je sam pojeo svoju trilju.

S druge strane, pažnju privlači sama invokacija epske muze. Čini se najprimjerenijim započeti analizu tog nedvojbeno neobičnog momenta u satiri tvrdnjom da satiričar Juvenal invokacijom Kaliope usvaja stil koji su nagrdili, kako bi on sam nekoga grdio²². Kad Juvenal prigrli epski izraz, može se pretpostaviti da to čini s nezanimljivom dozom poruge. Nakon detaljnog opisa Krispinovih gadosti u prvom dijelu satire, Juvenal zaziva muzu epske poezije i mijenja pristup meti na koju se namjerio. Pritom zadržava jednak stav. I dalje osuđuje ljudsku pokvarenost i izopačenost i zgraža se nad njima, no mijenja ton i metodu svoje kritike. Krispina je napadao i ocrnio bujicom agresivnih stihova, što nikako nije najprimjereniji način za to da ocrni cara. Juvenal svoje oružje sada kalibrira za novu metu, mnogo problematičniju od ološa Krispina. Izgrditi cara ipak se ne može uobičajenim sredstvima. Iako to čini krajnje posprdno, Juvenal za priču o Domicijanu i njegovom vijeću priređuje svečanu pozornicu. Pravi se ozbiljan. Usput, pri samoj invokaciji, ne ostavlja netaknutom niti epsku poeziju, već izražava svoje negativno mišljenje i o tom žanru, time što moli epsku muzu da ne ustaje, nego da ostane sjediti, jer je riječ o stvarnoj priči, aludira na to da kad god ta muza ustaje (u njegovo vrijeme), ona počinje lagati²³. Ta molba nije jedini način na koji se on ruga epskoj poeziji: muzama se tobože umiljava i naziva ih čednima, no zapravo im pritom predbacuje njihovu spremnost da se tih dana spremno odazovu baš svima koji ih zazovu²⁴.

Upotrebom epskog stila Juvenal se u drugom dijelu satire elegantno ruga i vijeću i Domicijanu. Budući da epski stil Juvenal ne uvodi nimalo suptilno, to, između ostaloga, čini drugi dio parodijom epskog pjesništva²⁵, a priča o ogromnoj ribi postaje metafora za napuhanost lošeg Domicijanovog režima. Postoji interpretacija koja opravdava taj prijelaz između prvog i drugog dijela satire tako da promjenu tona koja započinje epskom invokacijom iščitava kao pjesnikovo sabiranje i ponovnu uspostavu kontrole nad samim sobom, nakon gorljivo izvedenih uvodnih stihova u kojima je njegov bijes počeo kipjeti²⁶.

²¹ Rimell (2005:87)

²² Sweet (1979:298) *What the satirist has done, then, by invoking Calliope, is to adopt an abused style in order to be abusive.* Rečenicu je teško tako efektno prevesti na hrvatski.

²³ Sweet (1979:298)

²⁴ ibid.

²⁵ Sweet (1979:297)

²⁶ ibid.

37-38 (cf. 153) *cum iam semianimum laceraret Flavius orbem
ultimus et calvo serviret Roma Neroni*

Svijet je poluživ, odnosno napola mrtav, jer je Domicijan dao ubiti izuzetno mnogo ljudi. Oduzeo je svijetu – Rimu – polovicu populacije. Zanimljivo je da je Juvenal ranije u stihu *ut perhibent qui de magnis maiora locuntur* napomenuo da neki pretjeruju kad kazuju priče, kad je tvrdnja da je Domicijan ubio polovicu Rimljana očito pretjerivanje.

Ovim dvama stihovima Juvenal započinje iscrtavati okvir drugog dijela satire, s čime završava u 153. stihu. Uveo je Domicijana počastivši ga uvredom na račun ćelavosti koja mu je bila izvor velike frustracije (*Nero calvus*) i opisavši njegovu vladavinu glagolom *lacro*, koji znači „raskomadati, zgnječiti, osramotiti, uništiti, zlostavljati“. Nije bezazlena niti paralela koju Juvenal povlači između Domicijana i ozloglašenog, posljednjeg cara iz julijejsko-klaudijejske dinastije. Domicijan je opisan kao *ultimus Flavius*, što u kombinaciji sa završnim stihovima satire u kojima doznajemo ponešto o tome kakva je sudbina snašla cara, zaključuje dio unutar kojega se pripovijeda o neslavnom vijeću i ribi.

46 (i 65) *pontifici summo...*

Nakon *iudex morum, ultimus Flavius* i *calvus Nero, pontifex summus* nastavlja niz raznolikih naslova kojima se Juvenal služi kada govori o Domicijanu. On je nakon toga i *Caesar, dominus, tyrannus* i *dux magnus*, no najviše pažnje privlači homerski patronimik *Atrides*, dovodeći niz zaobilaznih načina kojima se Juvenal osvrće na Domicijana do vrhunca sprdnje, uz aluziju na kapitalno djelo epskog pjesništva – *Ilijadu*. To što Juvenal Domicijana naziva Atrejevićem nije slučajaj izbor, već ima težinu, osobito kad se ima na umu da je onaj pravi Atrejević (Menelaj) bio davnašnji neprijatelj budućim utemeljiteljima Rima (Trojancima).

53-55 *si quid Palfurio, si credimus Armillato,
quidquid conspicuum pulchrumque est aequore toto
res fisci est, ubicumque natat...*

Palfurije i Armilat lukavi su odvjetnici koji su bili u stanju okrenuti svaku situaciju na korist državne blagajne. Za 55. stih se pretpostavlja²⁷ da je riječ o možda minimalno prepravljenom citatu stvarnog zakona, jer se može zamisliti zamjena *natat*, s primjerice, *latet*. Možda je riječ i o oponašanju jezika zakonodavstva.

60 *utque lacus suberant, ubi quamquam diruta servat
ignem Troianum et Vestam colit Alba minorem*

U Albi, koja je smještena u Albanskim brdima u čijem su podnožju bila dva jezera, *lacus Nemorensis* i *lacus Albanus*, kult Veste se zadržao i nakon što su Rimljani razorili grad²⁸.

²⁷ Griffith (1969:149)

²⁸ Weidner (1889:69)

65-71 *itur ad Atriden. tum Picens 'accipe,' dixit,
'privatis maiora focus, genialis agatur
iste dies, propera stomachum laxare sagina
et tua servatum consume in saecula rhombum.
ipse capi voluit.' quid apertius? et tamen illi
surgebant cristae. nihil est quod credere de se
non possit cum laudatur dis aequa potestas.*

Nakon što je Juvenal pažljivo opisao impresivan dolazak neviđeno velike ribe pred Domicijana (uz pomoć pasivnog oblika *itur*, koji stvara svečanu atmosferu, kao što to kasnije u 144. stihu čine *surgitur* i *iubentur*, zaokružujući tako epizodu s ribom), slijedi patetično-ulagivački govor samog ribara. U njegovu govoru zakotrljala se mješavina svečanih tonova i sasvim prizemnih slika (*propera stomachum laxare sagina*), Juvenal promatra carevu reakciju na laskanje – a car se potkupljivo i naduto zapravo pretvara u ribu – krijesta mu se podiže, čega će se čitatelj moći sjetiti kad vijećnici kasnije primijete neke šiljke na ribljem hrptu.

Picenus je Picenjanin, čovjek iz Picena, pokrajine na istoku Apeninskog poluotoka, u okolini današnje Ancone.

Sagina nije bilo kakva hrana, već vrsta manje ribe kojom se hrane veće ribe, a kad je Juvenal smjesti u trbuh cara Domicijana, stvara se još jedna paralela između Domicijana i proždrljive ribe-predatora.

72 *sed derat pisci patinae mensura, vocantur
ergo in consilium proceres, quos oderat ille*

U 72. stihu rezonira motiv koji se nalazi već i kod Horacija. U Horacijevim se satirama na dva mjesta spominje identičan motiv.

... *grandes rhombi patinaeque
grande ferunt una cum damno dedecus.*
Sermones II.2.95-96

...velike ribe i lonci
skupa sa štetom nose veliku sramotu.

*inmane est vitium dare milia terna macello
angustoque vagos piscis urgere catino*
Sermones II.4.76-77

„Golema je gadost dati na ribarnici tri tisuće
i onda nemirnu ribu uguravati u uzak lonac.“

Na ovaj je način Horacije osudio nesrazmjer između želja, mogućnosti i smisla za mjeru u proždrljivih imućnih izjelica. On je nespretnost ili manjak stila u odlasku na tržnicu i pripremi večere osudio kao manjak morala.

Jedno od tumačenja²⁹ Juvenalove četvrte satire oslanja se upravo na navedene odlomke iz Horacijevih satira kao zametak onoga što se kod Juvenala razvilo u dovršenu epizodu.

74-75 *in quorum facie miserae magnaue sedebat
pallor amicitiae, primus clamante Liburno*

„Bljedilo zbog prijateljstva“ o kojem Juvenal govori u ovim stihovima vjerojatno je povezan s alternativnim nazivom za pojedince iz senatorskog i viteškog staleža koji su činili Domicijanov uži kabinet, tj. *amici Caesaris*. Nije riječ o stvarnom prijateljskom odnosu, nego o opasnom i nesigurnom položaju. Nešto više o rizicima koje „prijateljstvo“ s Domicijanom nosi stoji u 87. i 88. stihu.

Liburnjanin je u ovom slučaju rob (*servus admissionis*)³⁰ koji vodi brigu o carevim audijencijama.

77-78 *Pegasus, attonitae positus modo vilicus urbi.
anne aliud tum praefecti?*

Prema nekim navodima³¹, Pegaz je konzulovao u Vespazijanovo vrijeme. Juvenal ga opisuje kao novopečenog gradskog prefekta i pritom se ruga toj funkciji u Domicijanovu režimu: naime, prije negoli precizira koja je to Pegazova nova služba, on ga naziva „upraviteljem dobarca“. Takva titula upućuje na jednu problematičnu činjenicu u Domicijanovu stilu vladanja, a to je da je on uglavnom izbivao iz grada, upravljajući gradom s albanskih brda preko prefekta, kao da se radi o nevelikom privatnom posjedu.

81 *venit et Crispi iucunda senectus*

Vibije Krisp obogatio se na nepoznate, no neprihvatljive načine. Iskazao se nevjerovatnom sposobnošću preživljavanja, preživjevši izmjene nekoliko careva³².

Izraz *Crispi iucunda senectus* primjer je epske perifrize.

95-96 *cum iuvene indigno quem mors tam saeva maneret
et domini gladiis tam festinata...*

Acilije Glabrijon bio je konzul 91. godine, zajedno s budućim carem Trajanom. Te godine ga je Domicijan natjerao da se bori sa zvijerima u areni u Albi. Premda se junački izborio za život u areni, Domicijan ga je prognao, a četiri godine kasnije naredio njegovo ubojstvo. O mogućem razlogu progona i ubojstva pisao je Kasije Dion, navevši da je Acilije vjerojatno eksperimentirao s judaizmom ili kršćanstvom. Svetonije pak piše da se Domicijan obrušio na Acilija i još dvojicu Rimljana na visokim dužnostima zbog sumnje da su planirali pobunu³³.

²⁹ Thomson (1952:86)

³⁰ Weidner (1889:71)

³¹ Griffith (1969:144)

³² Griffith (1969:139)

³³ Svetonije *Dom. X*

98 unde fit ut malim fraterculus esse gigantis.

Juvenal izražava svoju hipotetičku preferenciju u slučaju kad bi mu bilo omogućeno da bira svoju obiteljsku pozadinu i društveni status. Juvenal na ovom mjestu govori u vlastito ime napominjući kako bi radije bio Gigantov mali brat, također potomak Zemlje, koji nema svoje pretke³⁴, nego da živi kao plemstvo pod Domicijanom, s impresivnim obiteljskim stablom, no osuđen na šutnju. Giganti su u mitologiji bili sinovi Geje, koja je izronila iz Kaosa i njezina sina Urana³⁵.

Upotrebom umanjenice *fraterculus* uz imenicu *gigantis* Juvenal je složio antitezu.

**102-103 ... quis priscum illud miratur acumen,
Brute, tuum? facile est barbato inponere regi.**

Lucije Junije Brut glumio je da je idiot, želeći da ga protivnici na čelu s (bradatim) Tarkvinijem Oholim podcijene, a da on za to vrijeme okupi svoje snage. Zbog te glume je navodno i dobio ime - Brut. A *rex barbatus* iz idućeg stiha može se iščitati u smislu da kralj ima više brade nego pameti³⁶.

**105-106 Rubrius, offensae veteris reus atque tacendae,
et tamen improbius saturam scribente cinaedo.**

Stara krivica Rubrija Gala bila je nedozvoljena veza s Titovom kćeri. Rubrije Gal bio je general u Vespazijanovu režimu³⁷.

**111-112 et qui vulturibus servabat viscera Dacis
Fuscus marmorea meditatus proelia villa**

Za razliku od Pompeja kojeg je nemoguće točno identificirati, za Kornelija Fuska se zna da je poginuo u vojnom pohodu u Daciji 86. godine, što predstavlja *terminus post quem* za nastanak četvrte satire. Juvenal navodi kako je Kornelije Fusko razmišljao o vojnim pitanjima u svojoj vili (vila se može protumačiti i kao metonimija za sigurnost), prema tome, njegov pristup ratu bio je više teorijski nego praktičan.

113 et cum mortifero prudens Veiento Catullo

...qui luminibus orbatus ingenio saevo mala caecitatis addiderat: non verebatur, non erubescibat, non miserebatur.

Plin. *Ep.* 4.22.5

„... a on, lišen očnjeg vida, okrutnu narav nadopunio je zlima koje nosi sljepoća: nije se bojao, nije se sramio, i nije imao sažaljenja.“

Katul Mesalina bio je zloglasni potkazivač i slijepa ulizica, kao što se o njemu izrazio i Plinije Mlađi. Zajedno s Katulom na sastanak Domicijanova vijeća stiže Fabricije

³⁴ Weidner (1889:72)

³⁵ Graves (2003:22)

³⁶ Duff (1970:184)

³⁷ *ibid.*

Vejenton. Historiografski spisi Vejentona također povezuju s grupom potkazivača u doba Domicijanove vlasti. Navodi ga se kao dio opasne Domicijanove skupine u kojoj su najistaknutiji, osim samog Vejentona, jednog od carevih glavnih savjetnika, bili i Katul Mesalina i Akvilije Regul³⁸.

**116-118 caecus adulator, dirusque a ponte satelles,
dignus Aricinos qui mendicaret ad axes
blandaque devexae iactaret basia raedae.**

U današnjoj Ariciji postoji vijadukt na tri kata, no to nije onaj isti vijadukt o kojem je najvjerojatnije riječ u 116. stihu, iako se može pretpostaviti da je na njegovu mjestu ili u njegovoj blizini u antičko doba bio most koji spominje Juvenal. Most koji bi odgovarao tom opisu i lokaciji nalazi se na popisu rimskih mostova³⁹ pod imenom Viadotta di Valle Ariccia. Navedeno je da se vijadukt nalazi na, otprilike, 27. kilometru ceste od Rima prema jugoistoku. Iako u ovom slučaju nije riječ o mostu koji je Juvenal mogao imati na umu, jer je on u međuvremenu razrušen i od njega je ostalo samo nekoliko ostataka, današnji se most prilično uvjerljivo uklapa u Juvenalovu priču i može poslužiti kao pomoć pri dočaravanju mosta iz 116. stiha. Aricija je u antičko vrijeme bila prva stanica na putovanju iz Rima na jug.

Postoje i drugačija tumačenja mosta koji spominje Juvenal⁴⁰. U njima se ističe da je problem s mostom (na kojemu je mjesto slijepom Katulu Mesalini) u tome što se taj dio ceste preko Vallericcije nikako ne može opisati kao most pa se tvrdi da je riječ o cesti koja se uspinjala po obronku nekog brdašca te je u početku tog uspona bila poduprta masivnom kamenom konstrukcijom. Takvim teorijama ne ide na ruku, primjerice, izvještaj o okolici Aricije u putnom priručniku⁴¹ s kraja 19. stoljeća koji izrijeком spominje tri luka za propuštanje vode na veličanstvenom djelu arhitekture u blizini samog mjesta. Takav opis ipak pruža mogućnost da se spomenuti dio ceste opiše kao most.

Zamislivo je, osim toga, da su se na takvom mjestu s nagibom skupljali prosjaci i pokušavali dobiti nešto od kočija koje su sporo išle uzbrdo.

**127-128 excidet Arviragus, peregrina est belua, cernis
erectas in terga sudas...**

Arvirag je bio britanski kralj iz 1. stoljeća⁴².

Dio 127. stiha *peregrina belua* zanimljiv je zbog toga što predstavlja plodnu podlogu za spekulacije o tome tko bi sve mogao biti riba u ovoj satiri. U različitim iščitavanjima, kao što je već ranije spomenuto, iscrtalo se nekoliko paralela unutar teksta satire:

³⁸ McDermott (1970:129)

³⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Roman_bridges

⁴⁰ Allen (1894:17)

⁴¹ Murray (1888:436)

⁴² Weidner (1889:74)

paralela između Krispinove i Domicijanove proždrljivosti, između načina na koji su obojica skončali, između njihovih osobnih moralnih devijacija, paralele između ribe i Krispina i ribe i Domicijana.

Zvjerka iz tuđine u Vejentonovu nadahnutom govoru poslužila je kao znamen nekog velikog budućeg ratnog uspjeha, no unutar sustava paralela četvrte satire, važno je da se ta riba opet spominje i iz drugih razloga. Baš kao što riba pristigla iz dalekih krajeva, tako je i Krispin došao iz tuđine, što se onda može istaknuti kao još jedan moment unutar teksta kojim se ističe njihova sličnost. U jednom se tumačenju navodi da *peregrina belua* ne označava vjerojatno samo ribu i Krispina, nego i samog cara Domicijana⁴³. Iako uz tu misao nema ni riječi objašnjenja na koji bi se točno način Domicijan uklopio u tu slagalicu, može se naslutiti, vratimo li se šezdesetak stihova unatrag, jedno sasvim plauzibilno rješenje. Naime, u 65. stihu Juvenal je aludirao na Domicijana s neobičnim *Atrides*. Dakle, ako ga je već jednom nazvao Atrejevićem, izjednačivši ga s homerskim junakom i pretvorivši ga u neprijatelja Rima i prije nego što je Rim postojao, onda se može opravdati ideja da je *inozemna zvjerka* i Domicijan.

140-143 ... *Circeis nata forent an*

*Lucrinum ad saxum Rutupinove edita fundo
ostrea callebat primo deprendere morsu,
et semel aspecti litus dicebat echini.*

Juvenal je opisao Montana kao neumjerenog gurmana istančana ukusa i osjetljiva nepca.

Circeji, mjesto na morskoj obali blizu Rima, Rutupija, naselje u rimskoj Britaniji i Lukrinsko jezero u blizini Baja bila su tri mjesta znamenita po uzgoju kamenica.

Montano je svoje vrhunsko poznavanje gurmanskih delicija mogao dokazati tako da bez pogreške procijeni s kojeg je uzgajališta kamenica stigla.

Neobično je to što je Juvenal za Lukrinsko jezero upotrijebio izraz *saxum*. Neki su autori ovo mjesto proglasili spornim upravo zbog odabranog izraza⁴⁴, ustvrdivši da nema stvarnih temelja zbog kojih bi upravo taj termin poslužio kao metonimija za dotično jezero. Lukrinsko jezero se ni u antici nije povezivalo ni s kakvom stijenom, u samom jezeru nema ničega stjenovitog, a okolni krajolik je pjeskovit. Možda je Juvenal mislio na obalu, ne znajući da se radi o pijesku.

Zbog navedenih argumenata u tumačenjima se predlagalo rješenja da je *saxum* ustvari *stagnum* koje se u tradiciji teksta iskvarilo.

146 *tamquam de Chattis aliquid torvisque Sygambris (dicturus)*

Hati i Sikambri bili su germanska plemena na sjevernim granicama Carstva.

⁴³ Sweet (1979:289)

⁴⁴ Coleman (1994:554)

153 (cf. 37) *sed perit postquam cerdonibus esse timendus*

Cerdo je radnik iz niskih društvenih slojeva, na primjer, zanatlija kakvi su obučari ili krpari odjeće. Naime, Domicijana nije ubio netko iz plemstva koje je on nemilice klao, npr. iz stare plemićke obitelji Elije Lamija, već je stradao od ruke Stefana, Domicilinog sluga, što je zabilježio i Svetonije.

Stephanus, Domitillae procurator, et tunc interceptarum pecuniarum reus, consilium operamque optulit. Ac sinisteriore brachio, velut aegro, lanis fasciisque per aliquot dies ad avertendam suspicionem obvoluto, ad ipsam horam dolonem interiecit; professusque conspirationis indicium et ob hos admissus, legenti traditum a se libellum et attonito suffodit inguina.

Dom. XVII.

Stefan, Domicilin sluga, tada optužen za potkradanje, ponudio je savjet i pomoć. Lijevu ruku je, kao da je povrijeđena, nekoliko dana prije omotao vunom i zavojima, kako ne bi bio sumnjiv, a u danom je momentu među zavoje umetnuo bodež. Skupio je (tobože) dokaze o uroti i zbog toga ga je car primio, a dok je on zapanjeno čitao izvaju koju mu je predao, on mu je zabio bodež u slabine.

Bibliografija

- *Allen, T. W. (1894.) *Juvenal, iv. 116*. The Classical Review (Vol. 8, No. ½): 16-17
- *Coleman, K. M. (1994.) *The Lucrine Lake at Juvenal 4.141*. The Classical Quarterly, New Series (Vol. 44, No. 2): 554-557
- *Duff, J. D. (1970.) *Juvenal, Satires*. Cambridge: Cambridge University Press
- *Graves, Robert (2003.) *Grčki mitovi*. Zagreb: CID-NOVA
- *Griffith, John G. (1969.) *Juvenal, Statius, and the Flavian Establishment*. Greece & Rome, Second Series (Vol. 16, No. 2): 134-150
- *McDermott, William C. (1970.) *Fabircius Veiento*. The American Journal of Philology (Vol. 91, No. 2): 129-148
- *Murray, John (1888.) *A handbook of Rome and its environs*. London: John Murray
- *Richlin, Amy (1992.) *The Garden of Priapus*, Oxford: Oxford University Press
- *Rimell, Victoria (2005.) *The poor man's feast: Juvenal*, u: *The Cambridge Companion to Roman Satire*. Kirk Freudenberg, ur. Cambridge, UK: Cambridge University Press
- *Stewart, Roberta (1994.) *Domitian and Roman Religion: Juvenal, Satires Two and Four*. Transactions of the American Philological Association (Vol. 124): 309-332
- *Sweet, David (1979.) *Juvenal's "Satire" 4: Poetic Uses of Indirection*. California Studies in Classical Antiquity (Vol. 12): 283-303
- *Thomson, O. J. (1952.) *Juvenal's Big-Fish Satire*. Greece & Rome (Vol. 21, No. 62): 86-87
- *Weidner, Andreas (1889.) *Saturae / D. Iunius Iuvenalis*. Leipzig: Druck und Verlag von B. G. Teubner
- *White, Peter (1974.) *Ecce Iterum Crispinus*. The American Journal of Philology (Vol. 95, No. 4): 377-382